

Приклад 2. Використання чату в Zoom для перевірки розуміння: залишаємо певну кількість часу на онлайн занятті для використання студентами чату, щоб вони ставили запитання. Не потрібно поспішати педагогу самому давати пояснення. Знаємо, що серед здобувачів освіти завжди знайдуться такі, які зможуть відповісти. Із студентами існує домовленість про використання смайликів, наприклад, піднятий або опущений великий палець, щоб показати, зрозуміли вони чи ні навчальний матеріал. Не рекомендуємо пропонувати здобувачам освіти давати розгорнуті письмові відповіді в чаті, адже це може в подальшому відобразитися на темпі заняття. Не слід також забувати про те, що не всі студенти перебувають в однакових умовах навчання, особливо ті, хто сидить не за комп'ютером, а за планшетом або смартфоном.

Приклад 3. Використання онлайн дошки Padlet (або Whiteboard.Fi, або Classkick чи інших) дає можливість персоналізувати синхронне онлайн навчання, знайти підхід до кожного здобувача освіти. Ми розуміємо, що це потребує від педагога хороших знань ІТ-технологій, впевненого володіння відповідним додатком, певних дій. Але в результаті такий вид навчання зможе забезпечити хороші результати – наявність знань у студентів.

Завдяки мудрості педагогів, яка «є справжня мати як інших чеснот, так і скромності, яка, міряючи себе, як кажуть, своєю власною мірою, швидше спускається вниз, ніж підноситься догори» в наших освітніх закладах, не дивлячись ні на які перешкоди, форми навчання одержують знання наші студенти, стають всебічно розвиненими особистостями.

Актуальності сьогодні заслуговують слова Григорія Сковороди, про те, що розумове виховання – це не нагромадження знань, його мета – навчити здобувачів освіти самостійно мислити, робити самостійні висновки, застосовувати набуті знання в житті.

*Брюховецька Л.І., Національний університет
«Києво-Могилянська академія»*

ПОСТАТЬ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ В УКРАЇНСЬКОМУ КІНОМИСТЕЦТВІ

Світочі української науки і культури не часто стають героями фільмів, хоча вони заслуговують значно більшої уваги з боку кінематографістів. Причина недостатньої уваги зрозуміла: радянська влада, розцінюючи кіно як знаряддя пропаганди, давала доступ на широкий екран тільки тим постатям, творчість яких могла застосувати для власних потреб. Григорій Сковорода – постать масштабна, проте він не відповідав ідеологічній меті радянського кіно – не закликав до революцій і проливання крові експлуататорів. Навпаки, спрямовував увагу на душу, на божественне в кожній людині, закликав до самовдосконалення. Але в Україні був режисер, якого український філософ притягував упродовж усього творчого життя й пояснюється це тим, що він реалізовував себе у різних галузях – скульптурі, красному письменстві й кінематографії, тобто його світогляд та естетичні уподобання виходили за межі кіно. Йдеться про Івана Кавалерідзе. Ще 1922 року до 200-річчя українського філософа його пам'ятник було зведено в Лохвиці. Через 50 років він його втілить повторно, вже у бронзі, й тоді ж створить ще один образ: його Сковорода стоїть на Контрактовій площі в Києві обличчям до своєї альма-матер. А між цими датами, а саме 1958 року, на Київській кіностудії ім. О. Довженка Кавалерідзе поставив біографічний фільм «Григорій Сковорода».

Появі фільму сприяли дві передумови. Перша, про яку вже йшлося, це інтерес режисера до незалежної людини-мандрівника, про що свідчить робота над двома скульптурними образами. Друга – це політична ситуація в суспільстві. Це був час хрущовської відлиги, завдяки якій після тривалих заборон кінематографісти дістали можливість звертатися до українських тем, рідної літератури і своїх геніїв. Саме це десятиліття – з кінця 1950-х – до початку 1970-х стало благодатною порою для українського

кіно, яке почало поступово українізуватися. В 1950-х роках Київська кіностудія випустила чимало екранізацій, а також біографічні стрічки «Тарас Шевченко» Ігоря Савченка, «Іван Франко» Тимофія Левчука і «Григорій Сковорода» Івана Кавалерідзе. Та якщо фільм Ігоря Савченка не втратив своєї цінності й сьогодні, то сказати те саме про два інших не можна – обидва залишилися у своєму часі, коли постановники зосереджувалися насамперед на ідеологічній правильності, персонажі їхніх фільмів боролися проти експлуатації й визискування, а Сковорода – проти релігії.

Для Кавалерідзе тема боротьби з соціальною несправедливістю була пріоритетною: на початку творчості в кіно він два фільми присвятив Коліївщині, тому доба Григорія Сковороди була йому близькою. Але на той час наукове надбання Сковороди, його біографія ще не були досліджені повною мірою – ці дослідження тривають і сьогодні.

Анотація фільму сповіщає: «Розкішний палац імператриці Єлизавети в Санкт-Петербурзі. Молодий український поет Сковорода обласканий самою царицею. Але він байдужий до почестей і слави, серцем він зі своїм народом, з трудовою Україною. Сковорода покидає царський палац і повертається на батьківщину.

Тепер духовенство запобігає перед ним, старається привернути Сковороду на свій бік, зробити його прикрасою, «стовпом» церкви. «Я собою стовпотворіння множити не хочу, досить і вас – стовпів неотесаних», – відмовляючись від високих посад, говорить поет. Надто добре він бачить страждання народу, несправедливість, брехливість і лицемірство релігії і суспільного ладу.

Позбувшись можливості проповідувати з кафедри свої прогресивні погляди, Сковорода стає мандрівним філософом. В селянській хаті, на ярмарках, на перехрестях доріг співає він пісні-легенди про борців за свободу. Звучить його пристрасне слово, проникнуте вірою у велике майбутнє свого народу»¹.

Так декларативно й пафосно висловлювалися тогочасні поціновувачі фільму. А от сучасний львівський цінитель кіно Олександр Ковальчук царські барокові розкоші потрактував по-своєму і виніс такий вердикт: «Фільм *Кавалерідзе* на стежі прозрівання Сковородою майбутньої пролетарської революції, раю в СРСР та Ілліча особисто <...>. Його карикатура на царат – неймовірно винахідлива, але народні маніфести пророків – плакатні та пласкі»².

Але обидва відгуки – це загальні судження, а фільм – єдиний у своєму роді – потребує щільнішого аналізу. В епізодах, де показано перебування юнака в імператорському палаці як співака придворної капели, карикатури немає. Навпаки, фільм відтворює історичну канву золотої доби української культури – бароко. Знятий в петербурзьких інтер'єрах, фільм інтригує пишнотою костюмів двору цариці Єлизавети, прихильністю до українців Кирила Розумовського, її таємного чоловіка. Григорій, наділеним чудовим голосом. Це засвідчує емоційно наповнений дует з придворною дамою Марфою Шуваловою, їхнє виконання чудового твору (композитор фільму Борис Лятошинський) зачаровує. Цінують Сковороду і за розум, бо як каже цариця, «Мудрость – опора престола». Проте ні пишноти, ні кар'єра при царському дворі не затьмарюють свідомість Григорія.

Але тут біографічно вірогідна частина завершується, далі постановник рухається за стереотипами офіційних відомостей про Сковороду. Той навідується у в'язницю до майстра порцеляни Федора (персонажа-росіянина згодом покажуть серед гайдамаків, підкресливши дружбу поневоленого люду різних націй в російській імперії – до речі, це одна із наскрізних ліній у творчості Кавалерідзе-режисера). «Та немає лучче, та немає краще, як у нас на Україні!» – нагадає Григорію словами пісні його товариш Сабура, що приїхав у Петербург зі скаргою на поміщика Томару. Зустріч із другом, звістка про його одруження з Парасочкою (Таїсія Литвиненко), сколихне у Сковороди спогади про його стосунки з дівчиною. Але

¹ Советский экран. 1959. № 4.

² Ковальчук Олександр. Григорій Сковорода. Червона казочка-комедія про українського Прометея. 2020. 13. 05. variant.lviv.ua

побачення юної Парасочки з Григорієм – тільки короткий спогад, не більше, чому Григорій залишив її, легенда туманна.

В наступному епізоді Сковорода вже в Україні. Тільки там «не лучче», бо народ закріпачують (для фільму знайшли відповідних типажів, що втілюють нещасних, худючих злидарів). Як саме закріпачують вільне козацтво, Кавалерідзе показав на прикладі Степана Сабури, якого Томара ув'язнив за те, що не корився, а його дружину продав іншому поміщику. Врешті вона помирає.

Чимало місця відведено вчителюванню Сковороди. Його педагогічний талант розкривається через епізоди в домі поміщика Томари, де він – учитель його сина. Як впливає з фільму, син Томари прийняв духовне просвітництво учителя, взяв від нього не тільки знання, а й вільнодумство, і приєднався до Коліївщини.

Актор Олександр Гай подає Сковороду як особистість жваву й стриману водночас, співчутливу до знедолених і неприступну для панів та вищого духовенства. За кожної нагоди його герой критикує устої суспільства і церкви, зокрема, в розмові з митрополитом Самуїлом Миславським. На пропозицію викладати в академії, говорить: «Школа покрилась пліснявою». Більше того, критикує Біблію і висловлює сумнів у необхідності церкви. Але порушити застій і зняти «плісняву» з викладання Сковорода не може, бо обрав долю незалежної людини. А його посилення на досвід Європи, аби бодай якось зрушити застій у суспільстві, викликає негативну реакцію в середовищі багатіїв: «Я своїй цариці служу, а до Європи мені немає діла».

Фільм ілюструє вибиті на могилі мудреця слова «Світ ловив мене, але не впіймав». «Світ» – це поміщики й церква, але чому вони хочуть його піймати – зрозуміти важко. Герой навчався за кордоном і повернувся в Україну авторитетним мислителем, проте за антиклерикальні виступи його позбавляють права викладати. Бракує дії, яка б переконувала у широті знань Сковороди. Про це говорять інші, але це декларації. Звичайно, те, що достоїнства героя фільму не розкриті, вина не актора, а сценаристів. Образ, створений Олександром Гаєм, викликає двоїсте враження. Обличчя натхненне, але замість розкриття високого інтелекту, таланту проповідника і філософа – тут є зухвальство в стосунках з сильними світу цього. Щодо них, то глядачеві не дано переконатися у негативній суті представників церкви. Якщо суть Томари – однозначно негативна (чого варте те, що він вчинив із Сабурою!), то розкрити характер інших персонажів не вдалося.

Так, в середині 1950-х про Сковороду в УРСР писали як про борця з «мракобіссям». Тож він – переконаний атеїст, противник поміщиків і служителів культу – і бореться. Але його прямолінійність викликає подив. Якщо український філософ був би таким, як його показано у фільмі, хіба б цікавилися ним нащадки ось уже кілька століть, хіба б писали дослідження, кожного разу пропонуючи все нові й нові інтерпретації?

Хоча фільм «Григорій Сковорода» було знято вже в часи відлиги, він залишився в полоні ідеологічних приписів доби тоталітаризму. Враження таке, що Кавалерідзе й далі перебував під страхом заборон. Варто згадати, що після 1938 року він нічого не знімав (зйомки фільму «Пісня про Довбуша» 1941 року перервала війна), тому пауза у 20 років далася взнаки. Експресивні засоби зображення, які прагнув задіяти режисер, мало допомогли.

Спираючись на окремі відомі факти біографії, Кавалерідзе домислює й інтерпретує з ідеологічно «правильної» позиції. Саме тому фільм, навіть у своєму жанрі, подією не став.

Через 15 років, до 250-річчя українського філософа (1972 рік) в Україні виходять наукові монографії, видаються твори Сковороди. І як один із пам'ятників – тільки кінематографічних, на студії «Укркінохроніка» створено науково-популярний фільм «Відкрий себе». Вже сама назва свідчить, на чому роблять акцент автори сценарію Микола Шудря і Володимир Костенко та режисер Ролан Сергієнко. Людина і сенс її життя. Автори обрали для візуального ряду відливання у бронзі пам'ятника Сковороді для Лохвиці. На цей трудомісткий процес накладаються тексти філософа, які звучать за кадром, висловлені голосом Івана Миколайчука, який майстерно розкриває їх глибокий зміст. «Авторський же

текст Сковороди, – пише музикознавець Маргарита Швець, – виглядає у фільмі абсолютним за наративом і структурно цілісним, хоча складається з окремих цитат, фрагментів, розрізнених думок. Радикально цементує його наповнений обертонами своєрідного тембру голос Івана Миколайчука. Слово Філософа, завдяки уміло знайденому тону й точним інтонаціям, наповнюється цілком сучасним змістом, позбавленим ірраціоналізму і містики (які зазвичай Сковороді приписують), торкаючись ключових проблем філософської теорії та етики і стаючи доступними для пересічного глядача»¹.

Але фільм, за велінням ЦК КПУ був заборонений. За словами Миколи Шудрі, «на тлі створення цього монумента філософські роздуми Сковороди звучали настільки посучасному, сміливо й убивчо, що ті, кому належало схвалити фільм, перелякалися і... прикрили його». Отож після переробок і кількох версій його поклали на полицю. На початку 1990-х фільм показали глядачам, він не втратив своєї актуальності. Його автори – сценаристи, режисер і оператор Олександр Коваль були удостоєні Національної премії України ім. Тараса Шевченка.

В часи Незалежності інтерес до постаті Сковороди не зник, але гідної речі в ігровому кіно не з'явилося. Була амбітна спроба показати Григорія Сковороду, розкривши його світовідчуття й думки, діалоги з улюбленим учнем Михайлом Ковалинським, водночас вписавши це в історичний контекст XVIII століття у стрічці «І світ мене не впіймав» (об'єднання «Дебют» кіностудії ім. О. Довженка, 2004). Режисер Юрій Зморевич, замахнувшись на фантасмагорію, хотів говорити мовою алегорій, що апелювала б до текстів Сковороди. Але переоцінив свої можливості, продемонструвавши повну відсутність кінематографічної культури і розуміння візуального фактору в кіно. Стрічка до певної міри виражає кризу тогочасного українського кіно, позбавленого фінансової підтримки.

Три телевізійні роботи здійснила Національна телекомпанія (2008, 2011 і 2013 років): «Григорій Сковорода» Олексія Лябаха з циклу «Великі українці», «Григорій Сковорода» з циклу «Обличчя української історії» і телефільм Олени Хмирової «Тасмичий Сковорода». 2020 року вийшов телефільм «Благословенні ви, сліди...». Серед них найбільш наближеним до пізнання українського мудреця є телефільм Олени Хмирової, до якого вона залучила компетентних українських учених, дослідників, серед яких і харків'янин Леонід Ушкалов – авторитетний вчений-сковородознавець.

За всієї вагомості наукового і мистецького надбання Григорія Сковороди, сучасне ігрове кіно, на відміну, скажімо, від театру, залишилося до нього індиферентним. Щоправда, в 2010-х знайшлося двоє сценаристів «а ля Бузина», які запропонували на розгляд експертних рад сценарій, опутивши Сковороду до рівня балагана, де обіговою монетою є зображення чоловіків нетрадиційної сексуальної орієнтації. І тільки рішенням колегії Міністерства культури цей низькопробний пасквіль було відкинуто. Уже в кінці 2010-х було завершено сценарій Івана Драча і Віри Мельник «Варсава», де в центрі була історія кохання Сковороди і його втеча з-під вінця. Спершу його прийняли до постановки, а потім відхилили. Сценарій вийшов окремою книжкою. Не вдалося знайти фінансування на експериментальний фільм до ювілею Григорія Сковороди й режисеру Сергію Маслобойшикову. Поки що ігровий кінематограф пасує перед цією постаттю.

¹ Швець Маргарита. «Наука щастя» Сковороди. До 300-ліття Г.С.Сковороди та 50-ліття фільму «Відкрий себе». Іно-Театр. 2022. № 4. С. 43.